

LUDWIG LACHMANN VE AVUSTURYA İKTİSAT OKULU'NDAN KURUMSAL İKTİSADA AÇILAN EYLEM TEORİSİ

Adem LEVENT¹

Öz

2000'li yıllardan sonra Ortodoks neoklasizmin sınırlı rasyonalite, kural takibi, kurumlar, bilişsellik ve evrim gibi ilkeleri benimseyerek değiştiği ve yeni yaklaşımlara doğru açıldığı ileri sürülmüştür. Bu yeni yaklaşımlardan birinin de Avusturya iktisat okulu olduğu düşünülmektedir. Ancak 1970 sonrası Avusturya iktisat okulunun canlanışında büyük bir paya sahip olan Ludwig Lachmann'ın düşünceleri Ortodoks neoklasizmle uyumlu değildir. Lachmann'ın sürekli değişen dünya, akan zaman, farklılaşan beklentiler ve planlara dayanan insan eylemi düşünceleri neoklasizm başta olmak üzere Ortodoks'inin hiçbir türüne uyum sağlayamaz. Bundan dolayı Lachmann'ın düşünceleri özelinde Avusturya iktisat okulunun Ortodoks neoklasizmle birlikte iktisat biliminin merkezine yerleşmesi mümkün değildir. Çalışma, Lachmann'ın Avusturya iktisat okulu içindeki söz konusu özel konumunu tartışmayı ve Ortodoks neoklasizmle uyuşması mümkün olmayan plan temelli insan eylemleri ile radikal öznelciliğe yaslanan yorumlayıcı kurumsal iktisat düşüncesi taşıdığını savunmaktadır. Çalışmanın temel iddiası, Lachmann'ın plan temelli eylem teorisi ile sadece Max Weber üzerinden Kıta Avrupa yorumlayıcı sosyolojisi iktisada taşınmamış, aynı zamanda Avusturya iktisat okuluyla kurumsal iktisat da yakınlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ludwig Lachmann, Planlar, Beklentiler, İnsan Eylemi, Kurumlar

JEL Kodları: B25, B31, B41

LUDWIG LACHMANN AND THE THEORY OF ACTION FROM THE AUSTRIAN SCHOOL OF ECONOMICS TO INSTITUTIONAL ECONOMICS

Abstract

It has been claimed that after the 2000s, Orthodox neoclassicism changed and opened up to new approaches by adopting principles such as bounded rationality, rule following, institutions, cognition and evolution. It is thought that one of these new approaches is the Austrian school of economics. However, the thoughts of Ludwig Lachmann, who had a large role in the revival of the Austrian school of economics after 1970, are not compatible with orthodox neoclassicism. Lachmann's thoughts of the kaleidic world, flowing time, changing expectations and human action based on plans cannot be compatible with any type of Orthodoxy, especially neoclassicism. Therefore, considering Lachmann's ideas, it is not possible for the Austrian school of economics to place itself at the centre of economic science together with Orthodox neoclassicism. The study discusses Lachmann's special position within the Austrian school of economics and argues that he carries the idea of interpretive institutional economics based on plan-based human actions and radical subjectivism, which is incompatible with orthodox neoclassicism. The main claim of this study is that with Lachmann's plan-based action theory, not only the Continental European interpretive sociology was brought to economics through Max Weber, but also institutional economics came closer to the Austrian school of economics.

Keywords: Ludwig Lachmann, Plans, Expectations, Human Action, Institutions

JEL Codes: B25, B31, B41

¹Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ademlevent@uludag.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1683-6107>

GİRİŞ

Avusturya iktisat okulu kurucusu Carl Menger, iktisat teorisi araştırmalarında gerçeğçiliği öne çıkaran bir isim olmuştur. Menger'in öncülük ettiği 'nedensel-gerçeğçi' yaklařım², önce Avusturya'da, kısa bir süre sonra Kıta Avrupası'nda ve daha sonra da İngilizce konuşulan ölkelerde hızla seçkin takipçiler çekmiştir. Alman tarihi okulu mensupları tarafından bir aşağılama terimi olarak türetilen ve 'Avusturya okulu' olarak adlandırılan bu yaklaşım, prestij ve okula dahil olan isimlerin sayısı açısından süratle büyümüştür. I. Dünya Savaşı'nda nedensel-gerçeğçi yaklaşıma dayanan Avusturya iktisat okulunun teorik araştırmaları, iktisadi teoride en ağdaş incelemeler olarak kabul edilmiştir. 1920'lere geldiğinde Menger'in yaklaşımı, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve hatta Kıta Avrupası'nın bazı bölgelerinde Alfred Marshall'ın kısmi denge yaklaşımının gölgesinde kalmıştır. 1930'ların başında Leon Walras'ın matematiksel genel denge yaklaşımının İngilizce konuşulan dünyaya ithal edilmesiyle yıldızı daha da düşmüştür (Salerno, 2010, s. 3). Ardından 1930'larda Keynesyen devrimin gerçekleşmesiyle İngiltere'de Keynes-Hayek tartışmasında Keynes'in öne çıkması ve yine sosyalist hesaplama tartışmalarının ilk filizlendiği dönemde Mises ve Hayek'e karşı Oskar Lange ve Abba Lerner'in galip görünümesiyle Avusturya iktisat okulu, yüzyılın başındaki ihtişamını kaybetmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle İngiltere'de, Kıta Avrupası'nda ve ayrıca bizzat Avusturya'da keskin bir şekilde düşüş yaşamıştır. 20. yüzyılın son çeyreğine kadar okulun etkisi neredeyse yok hükmündedir. 1970'lerde bu durum değişmeye başlamıştır. Okulda bir canlılık baş vermiştir.

1970'lerin başında Avusturya iktisat okulunun yeniden canlanmasında hem Keynesyen iktisada hem de hükümet müdahalesine ilişkin hayal kırıklığının etkisi yadsınamaz (Rothbard, 1995, s. 44). Ayrıca 1974 yılında Hayek'in Nobel ödölü alması da önemlidir. İlgili canlanma genel anlamda iktisadın II. Dünya Savaşı sonrası değişen çekim merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nde olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde söz konusu dirilişte, Murray N. Rothbard, Israel M. Kirzner ve Ludwig M. Lachmann gibi üç ismin etkili olduğu söylenebilir. Rothbard, *Güç ve Piyasa (Power and Market)* adlı eserinde, her türlü hükümet müdahalesine ilişkin eleştiriler sunmuştur. Avusturya iktisat okulu fikirlerini ilerletme konusunda hatırı sayılır bir başarı elde etmiştir (Boettke, Coyne ve Newman, 2016, s. 220). Kirzner, Mises ve Hayek'e atıfla açıkladığı girişimci teorisini iktisadi teorinin merkezine taşımaya çalışmıştır. Girişimci eylemleriyle şekillenen denge sürecinden bahsederek fiyat teorisini açıklamıştır. Ayrıca neoklasik iktisadın çerçevesini

² Nedensel-gerçeğçi yaklaşım, Joseph T. Salerno (2010, s. 3) tarafından Avusturya iktisat okulunu tanımlamak için kullanılmıştır. Nedensel-gerçeğçi yaklaşım, bazen de nedensel-genetik gelenek şeklinde ifade edilmiştir (Vanberg, 2022). Her ikisinde de kasıt, Avusturya iktisat okulunun kurucu ismi Menger'in düşünce dünyasını betimlemesidir. Nedensel-genetik yaklaşım, üç şeyi vurgulamıştır. Bunlardan ilki, amaılılıkla ilgilidir. Ekonomik aktörler amaçlı hareket ederler. Ekonomik aktörlerin amaçları vardır ve bu amaçlara ulaşmak için etkili araçlar bulurlar. Dolayısıyla iktisattaki nedenselliğin temel bir özelliği, eylemin nedenlerinin aktörlerin arzuları ve istekleriyle ilgili olmasıdır. İkincisi, ekonomik aktörlerin eylemlerinin genel piyasa sonuçlarıyla nedensel bir ilişki taşımasıdır. Bireyler her zaman istediklerini elde edemeseler de kendi eylemlerinin başkalarının eylemleriyle etkileşimi bu sonuçları doğurur. Sonuncusu, nedensel bir bağlantının genetik doğasıdır. Bu görüşe göre bir neden, her zaman sonucundan önce gelen bir şey değildir; sonucu etkileyen tek yönlü bir süreç yaratır (Cowan ve Rizzo, 1996, s. 273-274).

kullanmaktan da imtina etmemiştir. Öte yandan Lachmann sermaye teorisi, beklentiler, belirsizlik, radikal öznelcilik ve planlara dayanan insan eylemiyle dengeden uzaklaşan piyasa süreci yaklaşımını doruklara taşımıştır.³

2000’li yıllarda ise Avusturya iktisat okulunun önemi gitgide artarken iktisadın neoklasizmden yeni bir ortodoksiye doğru değiştiği söylenmiştir. Bu yeni ortodoksinin sınırlı rasyonalite, kural takibi, kurumlar, bilişsellik ve evrim olmak üzere beş temel özelliğinin Avusturya iktisat okulunda bulunduğu ileri sürülmüştür. Başka bir deyişle ortodoksi neoklasizmin baskınlığından çeşitlenmeye evrilmiş, ‘heterodoks ana akım’ (*heterodox mainstream*) diye anılan bir değişim başlamış ve bu değişimde Avusturya iktisat okuluna merkezi bir yer açıldığı (Koppl, 2006) düşünülmüştür. Elbette sınırlı rasyonalite, kurumlar, evrim ve sair temaların Avusturya iktisat okulunun piyasa süreci yaklaşımıyla uyumlu gözüktüğü doğrudur. Ancak 1970 sonrası okulun canlanışında büyük bir paya sahip olan Lachmann’ın düşünceleri özelinde böyle bir uyumu sürdürmek mümkün değildir. Çünkü Ortodoks neoklasizm hiçbir zaman ortadan kalkmayacağına ve tamamen ölmeyeceğine göre, yeni ortodoksinin de önemli bir yönünü teşkil edecektir. Bu bakımdan Lachmann’ın sürekli değişen dünya, akan zaman ve farklılaşan beklentiler düşünceleri ile dengenin önemli bir yer kapladığı Ortodoks neoklasizmin uyum sağlaması beklenemez. Lachmann’a göre (1990, s. 133) toplumsal meselelerde ampirik bilgimizin ortaya çıktığı ‘yaşam dünyası’ karşısında Ortodoks neoklasizmin kavramsal çerçevesi yetersizdir. Neoklasizm, gerçeklerden uzak ve aşırı soyut olduğundan endüstriyel bir dünyada gündelik hayata ışık tutamamaktadır. Dolayısıyla Lachmann’ın düşünceleri özelinde Avusturya iktisat okulunun Ortodoks neoklasizmle birlikte iktisat biliminin merkezine yerleşmesi mümkün değildir. Lachmann’ın ayrıksı bir Avusturyalı olduğu iddia edilip okulun ana gövdesinden kenara itilmeye çalışılması ise bu çalışmanın ana güzergâhı dışındadır.⁴ Ayrıca Lachmann öznelcilik, plan temelli insan eylemi ve kurumlar gibi konularda sadece Avusturya iktisat okulu mensuplarınca değil, iktisat ve felsefe hattında modern endüstriyel dünyayı kavramaya çalışan bütün entelektüeller için ihmal edilmesi mümkün olmayan bir miras bırakmıştır. Bu yönüyle Lachmann, 1970 sonrası Avusturya iktisat okulunun canlanışında ana isimlerden biri olmuştur. Piyasa süreci yaklaşımını, insan eylemi ve kurumlar vurgusuyla iktisatçıların gündemine tekrar dahil etmiştir.

Elinizdeki çalışma, Lachmann’ın Avusturya iktisat okulu içindeki söz konusu özel konumunu tartışmayı ve Ortodoks neoklasizmle uyuşması mümkün olmayan plan temelli insan eylemleri ile radikal öznelciliğe yaslanan yorumlayıcı kurumsal iktisat düşüncesi taşıdığını savunmaktadır. Çalışmanın temel

³ Elbette hem Lachmann hem de Kirzner, Avusturya iktisat okuluna mensup olmalarına ve okulun Amerika Birleşik Devletleri’nde etkili olmasına katkı sunmalarına karşın Lachmann ile Kirzner’in aynı entelektüel çizgide resmedilmesi mümkün değildir. Her ikisinin de girişimcilik teorilerine katkıları paha biçilemezdir (Horwitz, 2019; Kirzner, 1973). Ancak düzeni teorileştirmelerinde ve neoklasizmle mesafelerinde uzlaşmaz ve belirgin bir farklılaşma bulunmaktadır (Vaughn, 1992). Rothbard (1995) ise kendini her iki düşünürün perspektifinden de uzak görmektedir.

⁴ Lachmann, sadece neoklasik iktisadın değil, çoğu zaman çağdaş Avusturya iktisat okulunun ana çizgisinin de dışında görülmüştür. Ancak özellikle öznelcilik ve kurumlar gibi önemli konularda Lachmann’ın okul içindeki konumunun baskın olduğu söylenebilir (Storr, 2019).

iddiası, Lachmann'ın plan temelli eylem teorisi ile sadece Max Weber üzerinden Kıta Avrupa yorumlayıcı sosyolojisi iktisada taşınmamış, aynı zamanda Avusturya iktisat okulunu kurumsal iktisada bağlayan bir köprü kurulmuştur.⁵ Lachmann'ın düşüncesinde kurumsal iktisada doğru açılan yorumlayıcı bir eylem teorisi vardır. Lachmann'ın kurumlara ilişkin düşünme biçimi onun radikal öznelciliğiyle bağlantılıdır. Lachmann'a göre bireyler kurumlara belirli bir anlam yükler ve eylemlerinin buna göre yönlendirileceğine inanırlar (Storr, 2019, s. 71). Elbette bu tespitle birlikte Lachmann'ın ana temsilcilerinden biri olduğu çağdaş Avusturya iktisat okulunun mono blok bir düşünce akımı olmadığı gerçeği de atlanmamalıdır. Başka bir deyişle Avusturya iktisat okulu, homojen düşünceler sergileyen iktisatçılardan oluşmaz. Okulun 20. yüzyılda Misesçi ve Hayekçi olmak üzere iki ayrı damarı içerdiği söylenebilir. Misesçi damar, insan eylemini merkeze alırken Hayekçi damar, kültürel evrim çizgisindedir (Salerno, 1992; Vanberg, 2022). Hatta 1970'lerde Avusturya iktisat okulunun rönesansına ilişkin de okul mensupları arasında bir mutabakat olduğu söylenemez. Okulun canlanışının fikri temellerini Karen Vaughn (1990) Menger'e dayandırırken Murray Rothbard (1995) canlanışı, Mises'e atıfla açıklamaktadır. Bu da Avusturya iktisat okulunun hem tarihini hem de güncel durumunu değerlendirmede okul içinde bir heterojenlik olduğunu göstermektedir. Lachmann ise çalışmalarında çok çeşitli düşünörlere atıflar yapsa da esas olarak Misesçi insan eylemi çizgisini devam ettirmiştir.

Bu bağlamda çalışmada ilk önce Lachmann'ın sermaye teorisine ilişkin düşünceleri incelenecektir. Çünkü Lachmann, sermaye teorisini iktisat içi teknik bir mesele olarak değil, geniş çaplı bir sosyal teoriye ulaşmak için kalkış noktası olarak kavramıştır. Ardından yine sermaye teorisine bağlantılı öznelci teorisine değinilip bunun nihilizm olmadığı ve aksine güçlü bir kurumsal sosyal teoriye kapı araladığı iddia edilecektir. Son olarak Lachmann'ın kurumsal iktisada açılan eylem teorisinin hem formalizme nasıl meydan okuduğuna hem de Darwinci kurumsal iktisatçılar tarafından niçin reddedildiğine ilişkin bir tartışma yürütülecektir.

Sermaye Teorisinden Sosyal Teoriye

Lachmann'ın çalışmaları sermaye teorisi ve metodoloji alanlarında yoğunlaşmıştır. Ancak sermaye teorisi ve metodoloji alanları, Lachmann'ın çalışmalarında birbirinden kopuk bir şekilde seyretmez. Lachmann, Hayek'ten esinlenen sermaye teorisine sosyal teoriye açılmıştır. Başka bir deyişle sermaye teorisine Lachmann, özeld e iktisat metodolojisine genelde de sosyal bilimler felsefesine yönelmiştir.

⁵ Avusturya iktisat okulu ile kurumsal iktisat arasında metodolojik olarak benzerlik kurma çabaları yabana atılamaz. Ortodoks neoklasik iktisat giderek teknikleşirken sosyal meselelerden uzaklaşmış ve diğer sosyal bilimlere ise içe kapanarak bilimselleşme gayretleri göstermişlerdir. Böylece çağdaş sosyal teorisinin birçok sorunu disiplinler arası çalışmalar yüzünden çözülememiştir. Ancak Avusturya iktisat okulu ve kurumsal iktisat yaklaşımına dair çabalar, çağdaş sosyal teorisinin birçok sorununa ışık tutacak denli önemli bir girişim olabilir. Bu tarz girişimler için bkz. Boettke (1989); Perlman (1986); Samuels (1989).

Bu bakımdan Lachmann için sermaye teorisi, daha fazla iç görü için görünüşte sonsuz potansiyel içeren bir araştırma alanıdır. Sermaye teorisi, Lachmann'ı toplumsal meseleleri ele almaya teşvik etmiştir. Bu toplumsal meselelerin başında dengesizlik halindeki eylem gelmektedir. Dengesizlik halindeki eylemin iktisadi ve herhangi bir sosyal bilimi nasıl yürüttüğümüz konusunda metodoloji ve epistemeoloji için sonuçları vardır. Lachmann için sermaye teorisi yapmak, sosyal bilimin doğası ve sınırları ile sosyal kurumların insanların davranışlarını yönlendirmede oynadığı rolü dikkate almak anlamına gelmektedir (Lewin, 2014, s. 175). Böylece Lachmann'ın iktisada ilk dikkate değer katkısı sermaye teorisi olmuştur ve bu, onun sonraki tüm katkılarına da nüfuz etmiştir (Boehm, Kirzner, Koppl, Lavoie, Lewin, Torr ve Moss, 2000, s. 384).

Avusturya iktisat okulunda Böhm-Bawerk'in 1881'de başlattığı sermaye teorisi çalışmasını, Hayek 1941'deki *Saf Sermaye Teorisi* eseriyle devam ettirmiş, Lachmann ise 1956'da Keynesyen iktisadın egemenliğinde artık 'modası geçmiş' bir konu olmasına rağmen *Sermaye ve Yapısı* adlı eseri yazarak sermaye teorisi tartışmasının fitilini tekrar ateşlemiştir (Lewin, 1997, s. 524). Lachmann (1976a, s. 145) Böhm-Bawerk'in modelinin, esasen makroekonomik olması nedeniyle, tam olarak Avusturya modeli olarak adlandırılabilen bir sermaye teorisi için yeterli bir temel sağlamadığını ileri sürmüştür. Lachmann için böyle bir teoriyi inşa etmeye yönelik çalışma temelden başlamalıdır ve bu temel, bireysel eylem düzeyindedir. Ona göre Böhm-Bawerk hiçbir zaman sermaye teorisini olmayı amaçlamamıştır. O, aslında Ricardocudur. Çünkü bir dizi üretim aşamasından oluşan zamansal sermaye yapısı kavramı, ana konu değil, sermaye getiri oranının büyüklüğü ve nedenleri üzerine yapılan bir araştırmanın ürünüdür. Ricardocu soruşturmanın peşinde olan Böhm-Bawerk bir Ricardocu gibi başarısız olmuştur. Modelinde bir üretim faktörü, emek ve bir nihai tüketim malı bulunmaktadır. George Shackle için uzun vadeli denge teorisi Viktorya dönemi dünya görüşünün bir ifadesidir. Denge teorisi, yavaş ama düzenli devam eden ilerlemeci bir dünya vizyonu taşımaktadır. Menger⁶ ve Böhm-Bawerk ise Anglo-Sakson olmayan Viktoryalı Avusturyalılardır. Walrascı genel denge modelini taşımaları da Viktorya dünya görüşünü paylaşmışlardır. Bu nedenle Böhm-Bawerk'in sermaye teorisi, teknik ilerleme veya kötü yatırım olmadan sermaye birikimi yoluyla istikrarlı ilerlemenin olduğu bir dünya vizyonunu somutlaştırmıştır (Lachmann, 1976b, s. 61).

Lachmann'ın sermaye teorisi, Böhm-Bawerk'inden farklı olarak, faiz teorisine temel oluşturacak şekilde tasarlanmamıştır. Teorisinin amacı, sermaye yapısının şeklini, düzenini ve tutarlılığını insan eylemi açısından anlamaktır. Sermayenin heterojenliği olgusundan başlayarak ve onun mantığını takip ederek, her firmada arazi, binalar, ekipman, makineler ve çeşitli mal stoklarının toplamı bir sermaye birleşimi bulur. Bu

⁶ Lachmann (1978), Menger'i takdir etmekle birlikte eleştirmektedir de. Ona göre Menger'in öznellikliği tamamlanmamıştır. Düşüncesinde 'nesnel' ihtiyaçlar ve iktisat bilimi için kesin yasalar (*exact laws*) araması, öznelliğin tamamlanmasını engellemektedir.

kaynakların olası tamamlayıcılık biçimleri üzerinde, bazıları teknolojik, bazıları ise piyasa durumunun sonuçları olan kısıtlamalar vardır (Lachmann, 1976a, s. 147-148).

Bireyler tarafından sermaye mallarının değerleri, gelecekteki beklenen üretimlerinin değeriyle belirlendiğinden sonuç öznel ve bireyler arasında farklılık gösterir. Bireysel beklenti ve değerlendirmelere bağlı olan sermaye stokunun değeri, nesnel olarak gözlemlenebilir bir olgu değildir. Ancak tüm bireylerin beklentilerinin birbiriyle tutarlı olduğu denge durumunda böyle bir değer bir anlamı olabilir. Fakat böyle bir denge yoktur. Çünkü Lachmann'a göre geleceğe ilişkin farklı beklentiler dengesizlik üretmektedir. Bu onun 'yeni bir yaklaşım' geliştirmesinin özüdür. Başka bir deyişle Lachmann, denge bağlamında anlamlı olan sermaye stoku kavramının dengesizliklerin olduğu bir dünyada savunulamaz ve yararsız olduğunu düşünmüştür. Sermaye stokundan ziyade sermaye yapısına ilişkin bir teori sunmuştur (Lewin, 1997, s. 526).

Sermaye yapısı, heterojen sermaye mallarından oluşur. Bu heterojen malların yapısı ve alternatif kullanımları, piyasa ekonomisinin temel çerçevesini tanımlamaktadır. Sermaye, girişimcinin bilinçli planlarının sonucunda gelecekte getiri sağlayacak araç ve gereçlerden elde edilir. Sermaye araç ve gereçlerine yatırım yapma kararı, girişimcinin mevcut ekonomik koşulları değerlendirmesinin ve geleceğe ilişkin beklentilerinin sonucudur (Vaughn, 1994, s. 150-151). Yani Lachmann'ın sermaye teorisi, girişimci eylemlerini, mevcut ekonomik koşulları ve geleceğe ilişkin beklentileri içerdiği için bilgi ve zaman sorununu kapsayan özneliktir. Girişimcilerin yatırım kararı verirken mevcut koşulları değerlendirmeleri ve geleceğe ilişkin ne kadar bilgiye sahip oldukları önem arz etmektedir. Bu bakımdan sermaye teorisi Lachmann'ın düşüncesinde salt teknik veya teorik bir konu olmaktan daha çok, insan bilgisinin sınırlarını, insanın gelecek beklentilerini ve plan temelli eylemlerini tartışarak sosyal bilimler felsefesine açılan bir nitelik taşımaktadır.

Lachmann'ın dünyası, sermaye tamamlayıcılığının değişen kalıplarının sürekli evrilen sürecinin meydana geldiği bir dünyadır. Farklı girişimcilerin değişik ve uyumsuz üretim planları olacaktır. Piyasa süreci, bu değişik planların zamanla bazılarını doğrulayacak ama bazılarını geçersiz kılacaktır. Bu nedenle Lachmann için piyasa süreci, planları daha tutarlı hale getirme eğilimindedir (Lewin, 1997, s. 530). Ancak bunun garantisi yoktur.

Lachmann'a göre piyasa ekonomisi, ekonomik kâr arayışındaki girişimci eylemin yönlendirdiği bir süreçtir. Piyasadaki girişimcilik eylemi, dengesizliklerin ve sınırlı bilginin olduğu bir dünyada gerçekleşir. Bilgi, belirsizlik ve beklentiler gibi kavramlar analizin merkezinde yer alır. Çoğu mevcut dengesizlik fiyatlarından türetilen mevcut ekonomik koşullara ilişkin öznel anlayışına ve dünyanın geleceğine ilişkin

beklentilerine dayanarak girişimci, üretimi gerçekleştirmek için bir plan tasarlamaktadır (Boettke ve Piano, 2019, s. 18). Lachman için fiyatlar ve üretilen miktarlar gibi gözlemlenebilir iktisadi fenomenler, planlar arasındaki etkileşimin sonuçlarıdır. Planların yönlendirdiği eylem, ekonomik olaylara neden olur. Ekonomik olguların planların yönlendirdiği eylemin dışsal tezahürleri olduğu söylenebilir (Lachmann, 1990, s. 134). İnsan eylemi, planların takibinin sonucu olarak açıklanır. Her plan, yolların ve amaçların yönlendirici ve denetleyici bir zihin tarafından koordine edildiği mantıksal bir yapıdır. Ancak farklı bireylerin planları birbiriyle tutarsız olabilir ve genellikle de tutarsızdır (Lachmann, 1951, s. 418-419). Bu nedenle Avusturya iktisat okulunun mekanik değil, iradeci bir eylem teorisi sağladığı söylenebilir. Lachmann, insanı sadece ‘kapsamlı tercih alanı’ biçimindeki bir ‘eğilimler’ demeti olarak kabul eden neoklasik kavramsal şemayı reddederek insanı aktif düşüncenin taşıyıcısı biçiminde görmüştür (Lachmann, 1990, s. 134).

Lachmann, sermaye yapısının aktörlerin çeşitli planlarına göre inşa edilmiş, geniş bir heterojen sermaye malları ağı içerdiğini savunmuştur. Beklentiler ve beklentilerin genel dengeye yakınsama konusundaki rolü üzerine çalışması, kariyeri boyunca gelişmeye devam etmiştir. Shackle’ın etkisi altına girmiş ve sonunda farklı beklentilerin dengeye yaklaşmayı engellediğini iddia etmiştir. Bu tartışmalı konum, daha sonraki Avusturyalılar arasında özel bir tartışma konusu haline gelmiştir (Boettke vd., 2016, s. 215). Bu nedenle Lachmann sermayenin öznel bir kategori olduğu konusunda ısrar eden bir iktisatçıdır. Bunu bireylerin farklı beklentilere sahip olmasından çıkarsamıştır. Düşüncesini dile getirirken çeşitli kaynaklardan yardım almıştır. Shackle’dan türetilen radikal öznelciliği Weber, Alfred Schütz ve Edmund Husserl’in düşünceleriyle besleyerek iktisat söylemine dâhil etmiştir. Özellikle denge teorisine yönelik eleştirileri nedeniyle Keynes ve Paul Davidson’u da onaylamıştır (Foss ve Garzarelli, 2007, s. 790). Dolayısıyla Lachmann, sadece iktisattan beslenmekle kalmayıp sosyolojiden ve felsefeden yararlanarak sermaye teorisinden sosyal teoriye uzanan sıra dışı bir iktisatçı olmuştur. Sosyal teorisini beklentiler, planlar ve bunların öznelliğini detaylandırarak sürdürmüştür.

Beklentiler, Planlar ve Radikal Öznelcilik

Lachmann, öğrenciyken ilkin Almanya’da ve sonra İngiltere’de Menger ve Mises’i okumuş, Weber’den büyük oranda ilham almıştır. Ardından İngiltere’de Hayek’le çalışmış ve *Genel Teori*’nin öznel kısımları başta olmak üzere Keynes’ten etkilenmiştir. Shackle’ın çalışmalarına sempati duyarak kendi öznelci düşüncelerini yeni boyutlara taşımıştır (Vaughn, 1992, s. 261). Deyim yerindeyse Lachmann, Mises’in iç görülerini Weber, Keynes ve Shackle gibi diğer entelektüellerle birleştirmeye çalışmıştır (Vaughn, 1994, s. 150). Lachmann, Keynes’e Avusturya iktisat okulu çevrelerinde rastlanmadık bir şekilde hayranlık duymuştur. Onun için Keynes Avusturyalı iktisatçılarda bile görülmeyecek denli öznelci bir

iktisatçıdır. Hayek, sosyal kavramlara sayısal değer atfedilmesine meydan okuyan gerçeklerin karmaşıklığı, çokluğu ve çeşitliliğine vurgu yaparken Keynes, bunları zihinsel karakterlerle açıklamıştır. Bu nedenle Keynes, öznelciliğe Avusturyalı rakiplerinden daha derinden bağlıdır (Lachmann, [1983] 2005, s. 187). Hatta Lachmann (1990) için Keynes, Shackle ve Frank Knight gibi iktisatçılar sürekli değişen belirsiz bir dünya vurgularıyla Avusturya iktisat okulunun dostları olarak görülebilirler. Lachmann için Keynes'in öznelcilik tarzı, özellikle de Shackle tarafından genişletilip detaylandırıldığı şekliyle tam da iktisadın ihtiyaç duyduğu şeydir (Mittermaier, 1992, s. 17).

Lachmann, Avusturya iktisat okulunun ilk özelliğinin radikal bir öznelcilik olduğunu ileri sürmüştür. Öznelciliğin yayılımı konusunda doğal bir sınırlama olmadığını da vurgulamıştır (Storr, 2019, s. 66; Torr, 2019). Çünkü farklı beklentilerden oluşan belirsiz bir dünyada yaşanıldığı gerçeğini dillendirmiştir.

Lachmann'ın öznelciliği zihinsel süreçlerin ve eylemlerin belirsiz olmasını gerektirir. Bu nedenle öznel yorumlama sürecinin belirsiz olduğunu düşünmüştür. Bilgi haznesinde ve insan eyleminde gelecekte meydana gelecek değişiklikler bilinemez. (Zijp, 1995, s. 422-423). Statik bir dünyada nesnel kaynaklar ve öznel isteklerin anlamı olabilir. Ancak dinamik bir dünyada herhangi bir isteğin içeriği beklentilere bağlıdır. Dinamik iktisadi dünyada tüm unsurların öznel olması gerekir (Lachmann, 1943, s. 18). Bir Weberci olarak Lachmann, farklı bireylerin dünyayı değişik bakış açılarından gördüklerini kabul etmiştir. İktisatçıların bireylerin farklılıklarını ve uyumsuz perspektiflerini incelemelerini istemiştir (Addleson, 1986, s. 1).

Her insan eyleminin sonucunun az ya da çok güvenle tahmin edilebildiği bir belirsizlik dünyasında, çeşitli ekonomik aktörlerin (örneğin çiftçiler, tüccarlar ve endüstriyel girişimciler) her biri gelecekteki olaylarla ilgili belirli beklentilerin harekete geçirdiği planları takip edecektir. Bu beklentiler farklılaşacak, dolayısıyla onların yönlendirdiği planlar da farklılaşacaktır. Ancak farklı insanlar gelecekteki bir olayla ilgili farklı beklentilere sahipse, en iyi ihtimalle yalnızca biri haklı olabilir ve diğerleri haksız olmalıdır. Bu, beklentilerini hayata geçiren bazı planların başarısızlıkla sonuçlanması gerektiği ve bu planlara uygun olarak yatırılan sermayenin bir kısmının yanlış yatırıldığı anlamına gelmektedir (Lachmann, 1971, s. 5-6).

İnsan eyleminin ardında plan kavramı yer alır. Mises'in kullanılan araçlar ve ulaşılması hedeflenen amaçlara göre şekillenen insan eylemlerinin bilimi olarak kullandığı praksiolojiyi yeniden tasarlamıştır. Lachmann için praksioloji, insanların amaçlara ulaşmak için araçları kullanma planlarıdır. İnsanlar ulaşmak istedikleri şeyin imajını bir plan olarak zihinlerinde taşırlar ve insan eylemi, bu hayal edilen amaçları gerçekleştirmek için tasarlanan planların uygulanmasıdır. Lachmann, insan eyleminin yalnızca onu doğuran plan çerçevesinde anlaşılabilirliğini öne sürmüştür (Lewis ve Runde, 2007, s. 171).

Tüm insan eylemleri amaçlara yöneliktir. Bu nedenle, Knight'ın hatırlattığı gibi, tüm insani faaliyetler sorun çözme amaçlıdır. İnsan, eylem planına başlamadan önce elindeki araçları ve karşılaşması muhtemel engelleri kapsayan bir plan yapmalıdır. Aksi takdirde eylemi (rasyonel) davranış değil, (rasyonel olmayan) salt davranış olacaktır. Yola çıkmadan önce amacına ulaşmaya giden yolu zihninin topoğrafyasında çizmeye çalışır. Bir eylemi açıklamak eylemin arkasındaki planı görmekle olur. Aklın bir ürünü olan plan, hem tüm insan eylemlerinin ortak paydası hem de zihinsel modelidir. Bireylerin eylemleri plana indirgenerek anlaşılır (Lachmann, 1943, s. 15). Plan temelli eylemler, tepkilerle karıştırılmamalıdır. Eylemi tepkiyle karıştıracak hiçbir mekanik plan yoktur. Planların eyleme yön vermesi ve ona anlam kazandırması, eylem çatışmalarını açıklar. Çünkü bireysel eylemlerin çatışması, farklı zihinlerden türeyen planların uyumsuzluğuyla ilgilidir (Lachmann, 1990, s. 135).

Radikal bir öznelciliği benimsemek, faydaları özel değerlendirmeler ve maliyetleri bireylerin vazgeçtikleri fırsatlara ilişkin algıları açısından tanımlamak ve insanların geçmişlerine ve şimdiki zamanlarına ilişkin kişisel yorumlarının yanı sıra geleceğe ilişkin özel beklentilerinin de olduğunu kabul etmek anlamına gelir. Lachmann'ın radikal öznelciliğinin belki de en önemli sonucu, dünyadaki yaşamın açık uçluluğunu vurgulamasıdır (Storr, 2019, s. 66-67). Lachmann'ın öznelcilik tasviri dikkate alındığında en azından takip edilecek dört konu: Seçim, formel modeller, temel belirsizlikten kaynaklanan farklı beklentiler ve değerlendirilen malzemenin türüdür (homojenlik sorunu). Lachmann, ilgili fenomenlerin insan seçimleri ve kararları açısından açıklanarak anlaşılır hale getirildiğini gördüğü bir öznelcilik tanımı sunmuştur (Torr, 2019, s. 78).

Sosyal teorinin kadim sorunlarından biri, sosyal düzenin insan eylemleriyle birlikte nasıl uzlaştırılacağıdır. Başka bir deyişle aktör-yapı ikilemi, sosyal teorinin ilgilendiği önemli bir meseledir. Bu ikilem, Lachmann'ın çalışmalarına odaklanılarak çözülebilir. Lachmann, öznelciliği, bireyin planlarının piyasa ekonomisinde nasıl koordine edildiğine dair açıklamayla birleştirmeye yönelik sofistike bir girişimde bulunarak çözmeye çalışmıştır (Lewis ve Runde, 2007, s. 167-168). Bu da Lachmann'ın düşüncesinde kurumların öne çıkmasını sağlamıştır. Kurumlara vurgu yapması, Lachmann'ın nihilist olmasını engelleyen en önemli noktadır. Çünkü Lachmann'a göre (1971, s. 8) toplumun kurumları bir kaos tablosu sunmamıştır. Karmaşık olsa bile, sergiledikleri ilişki modeli tamamen anlaşılmaz değildir. Aralarında var olan ilişkilerin yapısında birçok çatlak olsa bile, zihinlerimizin kurumlar arasında anlaşılır bir düzen sezmesi mümkündür. Kurumlar hem 'oyunun kuralları' hem de 'yönlendirme noktalarıdır.' Oyunun kuralları, her oyuncunun hareket aralığını sınırlarken aynı zamanda rakiplerinin eylemlerini de benzer şekilde sınırlar. İlgili sınırlar, oyuncuların ne yapacaklarını daha büyük bir güvenle tahmin etmesine olanak tanıyan bir dizi yönlendirme noktası oluşturur. Bu sınırlar içinde insan eylemi başka yerlerde olduğu gibi burada da özgür kalır

(Lachmann, 1971, s. 61). Bu nedenle insan eylemi herhangi bir determinizm içermez. Çağdaş sosyal teorinin önemli gündem maddelerinden biri olan fail-yapı ikiliği, kurumların oyunun kuralları ve yönlendirme noktaları şeklinde görülmesiyle önemli bir iç görtü elde eder. Buna göre insan eylemlerinin özgürlüğü belirli bir kurumsal çerçevede gerçekleşir. Fail, eylemleriyle hem yapıya katkı sunar hem de yapıdan etkilenir. Bu fail-yapı etkileşimine, failin eylemlerini etkileyen yönlendirme noktaları ve oyunun kuralları olarak kurumlar da dahil olur. Lachmann'ın kurumları tanımlama biçimleri, Joseph Agassi'nin (1975), fail-yapı probleminde getirdiği çözüm olan 'kurumsal bireycilik' yaklaşımını andırır. Bu yaklaşım, metodolojik bireycilik ile kurumları entegre etmede başarılıdır. Bu kurumsal bireyciliğe göre insan eylemlerinin gerçekleştiği kurumsal çerçevenin varlığı, fail-yapı ikiliğinin çözüme kavuşturulmasında önemli bir işlev görür.

Lachmann'ın, Avusturyalı iktisatçılar da dâhil olmak üzere çağdaş iktisatçıların çoğunluğunun oldukça aşırı olarak kabul edeceği fikirlerle birlikteliği inkâr edilemez. Ancak Lachmann'ın nihilist olmasının önüne geçen ana etken kurumlar teorisidir. Bireylerin bilgi ve beklentilerini geleneğe, adetlere, normlara ve yasalara yani kurumlara bağlaması, Lachmann'ın nihilist olmasını engellemiştir. Daha doğrusu Lachmann, toplumdaki eylemlerimizi basitleştiren şeyin, zamanla kurumlarla sabitlenen birbirimize ve toplumsal olgulara ilişkin stilize anlayışlarımız olduğunu açıklamıştır (Foss ve Garzarelli, 2007, s. 791).

Bu nedenle Rothbard'ın (1995) Lachmann'ı eleştirmesi ve onu nihilist bir kurumsal iktisatçı olarak nitelendirmesi, Lachmann'ın düşüncesinde bir zafiyet oluşturmaz. Aksine bu 'itham', bir düşünce kısıdı da değildir. Lachmann'ın plan temelli eylem teorisinin kurumlara doğru açılması, Avusturya iktisat okulu ve kurumsal iktisat arasında bir köprü olarak okunabilir ve bu köprü, çağdaş sosyal teorinin ve iktisadi dünyanın gerçek sorunlarını çözmek için önem arz eder. Aynı zamanda Lachmann'ın nihilist olmasının da önüne geçer.

Formalizm vs. Kurumsalcılık

Geoffrey. M. Hodgson (2002, s. 276), Darwinizmin bilimselliğinin Shackle ve Lachmann'ın insan niyetliliğinin 'nedensiz bir neden' olduğu fikriyle bağdaşmayacağını belirtir. Ona göre bütün ontolojik bağılıklar, doğrudan deneyimle doğrulanamayacakları anlamında dogmayı içerir. Ne belirlilik (*determinacy*) ilkesi ne de nedensiz neden deneyimle doğrulanabilir. Ancak belirlilik ilkesi, bilimsel araştırma ve açıklamanın kapsamına dogmatik sınırlar koymadığı için nedensiz nedene tercih edilir. Burada Hodgson, Darwinizmin bilimselliğinin determinizmini, insan eylemine tercih eder. Bu durum, tam da Lachmann'ın insan eylemine dayalı kurumlar teorisi geliştirmesinin nedenini açıklamaktadır. Lachmann, insan eylemine dayanan kurumlar teorisini, determinizm olarak anladığı formalizmin karşısına koymuştur.

Lachmann'ın kurumlar teorisinde hem neoklasik iktisadın formalizmi hem de biyolojik analogilere yaslanan sosyal teorik kavrayış tarzları reddedilmiştir.

Lachmann'a göre (1990, s. 133) neoklasik iktisat kurumuş formalizmin somutlaşmış halidir ve Avusturya iktisat okulu mevcut neoklasik paradigmayı, hermeneutiğin ruhuna daha uygun bir düşünce yapısıyla değiştirmeyi başaramamıştır. Bunu yapabilmek modern medeniyeti anlamayı kolaylaştıracaktır. Lachmann'a göre bu, aynı zamanda kurumlar teorisi geliştirmekle mümkündür.

Lachmann, Solow'un *Sermaye Teorisi ve Getiri Oranı* kitabını okudukça, Avusturyalıları ile Ortodoks neoklasizm arasında açılan geniş uçurumun, kendisinin 'geç klasik formalizm' adını verdiği şeyin yavaş yavaş farkına vardığını söylemiştir. Lachmann için sermaye teorisi insan eylemiyle ilgilidir. Ancak Lachmann'a göre Solow, insan eylemiyle ilgilenmemiştir. Yalnızca faiz oranı ve faiz oranını belirleyen ekonomik etkenlerle alakadar olmuştur. Lachmann'ın geç klasik formalizm terimi, modern iktisat teorisinin hakkında hoşlanmadığı her şeyi temsil etmektedir. 1930'dan önce iktisadın genel olarak sosyal olguların insan kararlarının sonucu olarak açıklanmasıyla ilgilenen bir disiplin olarak kabul edildiğini sık sık dile getirmiştir. Ancak Lachmann için 1930'lu yıllardan sonra klasik mekaniğin yöntemine benzer bir yaklaşım benimsenmiş ve seçim artık eylemi değil, sadece ölçülebilir uyaranlara verilen tepkiyi ima etmiştir. Seçim ve karar arasındaki bağ kopmuştur. Fiyatlar ve miktarlardaki değişikliklere tepki olarak kayıtsızlık eğrileri oluşmuştur. Zaman burada sadece bir boyut haline gelmiş, geçmiş ile gelecek arasındaki fark bulanıklaşmıştır. 'Dünyamızın resminin yerini formel bir aygıt almıştır.' En azından Lachmann'ın formalizmden anladığı şey tam olarak budur (Mittermaier, 1992, s. 13).

Bu nedenle Lachmann için kurumlar çok önemlidir. Ancak onların işleyiş tarzları, bazı şüpheli biyolojik analogilerin gücüyle olduğu gibi kabul edilmek yerine, sağlam temellere dayanan praksiolojik bir temelden incelenmelidir (Lachmann, 1971, s. 9). İnsan eylemlerinin arkasında planlar vardır ve planlar, kurumları oluştururlar. Başka bir deyişle Lachmann için anlaşılabilirliği hedefleyen bir eylem teorisinin plan ve eylem arasındaki paralellığe dayanması gerekir. Kurumlar, plan ve eylem arasındaki koordinasyona yardımcı olurlar (Lachmann, 1971, s. 88).

Başarılı planlar böylece yavaş yavaş kurumlara dönüşür. Eylem özgürlüğü alanı içerisinde, geçerliliğini yitirmiş eski kurumların yerini alabilecek ek yönlendirme noktaları olarak yeni kurumlar ortaya çıkar. Seçkinlerin yöntemlerinin kitlelerce benimsenmesi, başarılı olanın taklididir. Kurumlar, önceki kuşakların öncü çabalarının kalıntılarıdır. Kurumlar teorisi iktisattaki rekabet teorisinin sosyolojik karşılığıdır. Her iki durumda da yenilik ve taklit, hemen hemen aynı toplumsal sürecin tamamlayıcı unsurlarıdır (Lachmann, 1971, s. 68).

Başka bir ifadeyle Lachmann'ın zihninde özellikle önemli olan, piyasa sürecinin gerçekleştiği kurumsal ortamdır (Boehm vd., 2000, s. 378). Çok sayıda insan planının öngörülemez bir şekilde ortaya çıktığı bu dünyada kurumları 'uyum noktaları' olarak görmüştür. Başkalarının bazı eylemlerini makul bir güvenle tahmin etmemizi sağlarlar. Kurumlar, belirsiz bir dünyada ortaya çıkabilecek potansiyel kaosun azaltılmasına yardımcı olurlar. Bu noktada piyasa süreci, saat mekanizması değildir. Bir kurum olan fiyat sistemi uyum noktaları sunar ama özel bir sonucu garanti etmez (Vaughn, 1992, s. 266).

Bir kurum çok sayıda aktöre yönlendirme olanağı verir. Kurumlar, yönlendirme yoluyla bireylerin eylemlerini koordine etmelerini sağlar. Plan, eylem koşullarının koordine edildiği zihinsel bir şema ise; kurumları, aktörlerin eylemlerini bir plana göre yönlendirmeleri gibi planlamacıların da planlarını yönlendirdiği ikinci dereceden yönlendirme şemaları olarak görmek mümkündür (Lachmann, 1971, s. 49-50).

Kurumlar, insan eylemini kolaylaştıran yapılardır. Toplumsal koordinasyon sorununu çözmeye yardımcı olurlar. Aktörlerin eylemlerinin çoğunu gerçekleştirmek için birbirlerinin zihinlerini okuyabilmeleri gerekmez. Kurumlar, büyük ölçüde, standartlaştırılmış en yaygın planların somutlaşmış halidir (Foss ve Garzarelli, 2007, s. 799). Başka bir deyişle Lachmann'ın kurumları, bireylerin koordinasyon sorunlarını çözmelerine yardımcı olan düğüm noktaları olarak vurgulaması önemlidir (Storr, 2019, s. 74).

Lachmann, her zaman belirli bir olayın gerçekleştiği koşulları belirlemeye çalışmıştır. Bu, ekonomik olayların ortaya çıktığı kurumsal ortamın tanımlanması gerektiği anlamına gelmektedir. Menger ve Weber gibi Lachmann (1971, s. 81) da 'toplumun dış çerçevesini ve yasal düzenini oluşturan dış kurumlar hukuki düzen ve piyasa süreçleri ile diğer kendiliğinden bireysel eylem biçimlerinin bir sonucu olarak yavaş yavaş gelişen iç kurumlar' arasında ayırım yapmıştır (Boehm vd., 2000, s. 380).

Dolayısıyla onun genel amacı, Weber ve Schütz'un yorumlayıcı sosyolojisine dayanan kurumlar teorisi inşa etme arzusu olarak tanımlanabilir. Bu yorumlayıcı bir kurumsalcılıktır. İlgili kurumsal bakış açısı, Avusturya iktisat okulu içinde olsa da ve yeni kurumsal iktisatla bazı benzerlikleri olmakla birlikte, önemli açılardan ayırt edici bir yaklaşım olarak ele alınmalıdır. Lachmann'ın düşüncesinde piyasa süreci, her yerde ve her zaman dengeleyici değildir. Ama kurumların varlığı istikrar sağlayıcı olabilir. Bu bir kurumsal düzendir (Foss ve Garzarelli, 2007, s. 791). Lachmann kurumları, nihayetinde eylemlerimizi, beklentilerimizi veya planlarımızı belirli bir başarı ölçüsüyle koordine etmemize, hizalamamıza veya yönlendirmemize olanak tanıyan, öznel arası ve zamanlar arası olarak anlaşılabilir bilgi sermayesidir (Foss ve Garzarelli, 2007, s. 791).

Bu nedenle Lachmann'ın tasarladığı kurumlar teorisi hem Hayek'in kurumlar yaklaşımından hem de yeni kurumsal iktisatçılardan⁷ farklılaşır. Hayek, sosyal kurumların inşasında kültürel evrimi benimsemesine rağmen grup seçilimine dayanan biyolojik bir evrime de kapısını tamamen kapatmamıştır. Lachmann ise biyolojik analogilerden kaçınarak Hayek'ten uzaklaşmıştır. Yeni kurumsal iktisatçıların kısıtlamalara dayanan kurumlar yaklaşımını da benimsememiştir. Onların aksine kurumları kurallarla birlikte yönlendirme noktaları olarak görmüştür.

Lachmann'ın kurumlara yaklaşımı, Hayek'in kurumlara atfettiği anlamdan şu şekilde ayrışır: Lachmann, evrimci ilkelerin kurumların gelişimine uygulanmasını onaylamaz. Hayek gibi sosyal kurumların kökenini grup seçilimiyle açıklamak yerine bireysel insan failliğine daha fazla alan açmak istemiştir. Dinamik bir dünyada insan eyleminin gerçekleştiği kurumsal yapının doğasını keşfetmekle ilgilenmiştir (Lewin, 2019, s. 61-62).

Lachmann geliştirdiği kurumlar teorisiyle yeni kurumsal iktisatçılarla da aynı entelektüel çizgide değildir. Lachmann, Douglass C. North (1990) gibi kurumları, 'oyunun kuralları' olarak değerlendirse de onları sadece kısıt şeklinde anlamamıştır. Lachmann'ın düşüncesinde kurumlar hem kısıtlamalar hem de özgürleşme tabelalarıdır. Kurumlar, çok sayıda aktöre yönlendirme imkânı verirse ve eylemlerini koordine etmelerini sağlarsa bu, işaretlerdir. Kurumların sonuçları, somut veya mekanik değildir (McCloskey, 2019, s. 55). Ayrıca North (1978, s. 974), iktisadın bilimsel bir yaklaşıma erişmek için neoklasizmin analiz çerçevesini kullanılması gerektiğini belirtmiştir. North için neoklasizm, iktisadı önde gelen sosyal bilim haline getirmiştir. Neoklasik teoriyi terk etmek, bir bilim olarak iktisadı terk etmektir. North (1986, s. 230) için önemli olan kurumlarla neoklasizmin entegrasyonudur. Lachmann ise (1990) neoklasizme uzlaşılması mümkün olmayacak şekilde karşıdır. Neoklasizmi, formalizm olarak ele almış ve bu formalizmin yaşam dünyamızı açıklayamayacağını dile getirmiştir. Aynı zamanda neoklasizmin insan eylemini ihmal ettiğinden kurumların gerçek anlamını da kavramadığını iddia etmiştir.

⁷ Kurumsal iktisat, 20. yüzyılın başından günümüze dört kategoride ele alınabilir. İlk kategori, 'kurucular' olarak bilinen Thorstein Veblen, Wesley Mitchell ve John R. Commons'ın çalışmalarını içeren orijinal kurumsal iktisat evresidir. Kurucular arasında düşünsel homojenlik olmasa da Veblen'in etkisi, bu evrede oldukça fazladır. Veblen'in neoklasizm karşıtlığı belirleyicidir (Rutherford, 2001, s. 174). İkincisi, II. Dünya Savaşı sonrası Allan G. Gruchy'nin (1969, s. 5) neo-kurumsalcılık olarak ifade ettiği ve Clarence E. Ayres, John K. Galbraith, Gunnar Myrdal, Gerhard Colm ve Adolph Lowe gibi tanınmış iktisatçıların yer aldığı evredir. Neo-kurumsalcılığın gündeminde, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan bolluk toplumu ve modern endüstri sürecinin mantığı bulunmaktadır. Üçüncüsü, 1970 sonrası Ronald Coase, Oliver Williamson ve Douglass North'un çalışmalarını geliştiren yeni kurumsal iktisattır. Yeni kurumsal iktisat, neoklasizmin analiz çerçevesine işlem maliyetleri, mülkiyet hakları ve kamu tercihi literatürünü ekleyerek bunların entegrasyonu ile teorik bir bütün elde etmeyi hedeflemiştir. Çünkü North'a göre (1986, s. 235) ilgili teorik bütünlük olmazsa orijinal kurumsal iktisatçılar gibi unutulmaları mümkündür. Sonuncusu ise 2000'li yıllardan sonra gelişen kurumsal politik iktisattır. Daron Acemoğlu ve arkadaşlarının çalışmalarını kapsayan bu kurumsalcılık, daha çok ülkeler arası iktisadi gelişmişlik farklarının kurumsal nedenlerini soruşturmaktadır. Lachmann'ın kurumlar teorisi, neoklasizm karşıtlığı ve kültürel etkileşim ağırlıklı olduğundan elinizdeki çalışmaya göre söz konusu dört kategoriden ilkinde daha yakın görülebilir. Ne neo-kurumsalcılık gibi endüstriyel sistem analizi içerir ne de yeni kurumsal iktisat tarzında neoklasizmle uzlaşır. Ayrıca kurumsal politik iktisadın ana gündeminden de uzaktır.

Bu bakımdan Lachmann'ın kurumlar teorisi neoklasizmin kabul ettiği kurumlar perspektifinden farklılık gösterir.⁸ Ne ortodoksi ne de yeni kurumsal iktisat genel olarak kurumların yorumlayıcı boyutunu dikkate alır. Lachmann'ın kurumlar perspektifi 'anlam' vurgusu içerir. Vurgu, Weber ve Schütz'ün yorumlayıcı sosyolojisinden gelir (Foss ve Garzarelli, 2007, s. 795). Anlam, yönlendirme noktaları ve hermeneutik vurgularıyla orijinal kurumsal iktisatçıların paralelinde bir yerlerdedir.⁹ Bu açıdan orijinal kurumsal iktisadın kurucu ismi Thorstein Veblen ile Lachmann arasında politik olmasa da metodolojik açıdan ilişki kurulabilir. Aralarında farklılık bulunmasına rağmen hem Veblen'in hem de Lachmann'ın düşüncesinin heterojen olması ikili arasında bağlantı kurulmasına imkân tanımaktadır. Veblen ve Lachmann'ın her ikisi birden neoklasizme çok sert eleştiriler getirmişlerdir. Hatta Peter Boettke'ye göre (1989, s. 74-76) Avusturya iktisat okulunun neoklasizm eleştirileri, Veblen'e dayanırken Veblen'in ekonomik eylemi, Avusturya iktisat okulunun praksiyolojik biliminde benzetilmektedir. Avusturya iktisat okulunda Mises'ten sonra insan eylemi vurgusu yapan en önemli isim Lachmann'dır. Lachmann, insan eylemi vurgusuyla hem neoklasizmi eleştirmekte hem de planlara dayanan kurumlar teorisi geliştirmektedir. İnsan failliği bu yakınlaşmada kilit konumdur.

Lachmann, çalışmalarında sadece iki defa Veblen'e doğrudan atıf yapmıştır. Birincisi, *Finans Kapitalizmi (Finance Capitalism?)* adlı makalesinde Veblen'in Amerika Birleşik Devletleri'nde finansın gelişimine dair yorumunu kullanmıştır (Lachmann, 1944). İkincisi, *Max Weber'in Mirası (The Legacy of Max Weber)* kitabında Veblen'in Hohenzollern Almanya'sı ile ilgili yorumuyla Weber'in yorumunu benzer görmüştür (Lachmann, 1971, s. 116). Ancak bunların dışında Lachmann ve Veblen'i buluşturan asıl nokta, kurumları tanımlama biçimleridir. Lachmann'ın (1971; 1990) plan temelli insan eylemine dayandırdığı kurumlar teorisi ile Veblen'in ([1919] 1961, s. 239) düşünce alışkanlıklarına dayalı kurum teorisi arasında benzerlik vardır. Başka bir deyişle Lachmann'ın kurumların temeli olarak düşündüğü insan zihnindeki planlarla Veblen'in düşünce ve yaşam alışkanlıklarını ifade eden kurumlar birbirinden uzak anlamlara sahip değillerdir. Ancak Lachmann'ı, Veblen ve orijinal kurumsal iktisada yakın bir iktisatçı olarak sunmanın önündeki en büyük engel, yine Lachmann'ın kendisinden gelmektedir. Çünkü Lachmann'ın karşı çıktığı biyolojik analogiler, Veblen'in düşüncesinde merkezi konumdur. Zaten Hodgson (2002) da bu nedenle Lachmann'ı eleştirir. Yine de Lachmann'ın beklentileri karşılamada sosyal kurumları vurgulaması ve kurumları, bireysel planların koordinasyonunu sağlayan şemalar (McCloskey, 2019, s. 53) olarak görmesi, orijinal kurumsal iktisatla paralel bir yaklaşımı benimsediğini gösterir. Başka bir deyişle Lachmann (1971)

⁸ Lachmann (1990, s. 137), Ortodoks neoklasizmin kurumların varlığını yadsımadığını düşünür. Örneğin, neoklasizm için piyasalar ve firmalar, kurumlardır. Ancak neoklasizm kurumları, insan eylemini dahil etmez ve onları, dışsal olarak verili kabul eder. Bu nedenle de kurumların anlamını ve kökenini araştırmadan kullanır. Neoklasizmde kurumların değeri ve tarihi hakkında bir şey bilinmez. Dolayısıyla kurumlar, neoklasizmin zayıf noktasıdır (Özveren, 1998, s. 474). North da bunun için neoklasizme kurumları dâhil etmek istemiştir. Ortodoksideki kurumların varlığına ilişkin daha detaylı bir analiz için bkz. Dequech (2017).

⁹ Warren Samuels'e göre (1990, s. 703) Veblen'in "iktisat biliminin ön kabulleri" yaklaşımı, öz referans vurgularından ötürü hermeneutik döngü içerir. Yorum, yorum sistemine özgüdür, alternatif önyargılar vb. arasında seçim yapılabilecek herhangi bir meta-kriter yoktur.

tarafından savunulan kurumsalcılık, Avusturya iktisat okulu ile orijinal kurumsal iktisat arasında köprü olarak değerlendirilebilir.

Elbette kurumsal iktisat ile ‘zorunluluk gereği kurumsalcılık’ arasında bir ayırım yapılabilir. İlk kategori, kurumsal iktisat unvanını sahiplenen iktisatçıları kapsamaktadır. Burada bir okul olarak kurumsallaşmanın kendisi önemlidir. İkinci kategoride ise fikir tarihindeki kurumlara yapılan temel atfların tematik arayışıyla yetinilir. Zorunluluk gereği kurumsalcılıkta kurumların rolü ve oluşumu araştırılır (Özveren, 1998, s. 476). Haliyle Lachmann’ın kurumlar vurgusunun ikinci kategoride olduğu düşünülebilir. Ancak bu iki kategoriyi birbirinden ayırmak çok da kolay değildir. Kaldı ki zorunluluk gereği yapılan kurum vurguları, kurumsal iktisadın kendisine de katkı sunmuştur. Lachmann’ın kurumlar teorisini, neoklasizm karşılığında kurumsal iktisada yapılan katkı minvalinde anlamak gerekir. Çünkü Lachmann’ın merkezi olmayan piyasa ekonomilerinde sosyo-ekonomik düzenin nasıl mümkün olduğu sorusuna verdiği yanıt, planların başarılı bir şekilde koordine edilmesi için insanların çoğu zaman yeterince doğru beklentileri formüle etmelerini sağlamada sosyal kurumların oynadığı hayati rolü vurgulamasıdır. Lachmann insanları, inançları, beklentileri ve planları tekbenci bir toplumsal boşlukta şekillenmek şöyle dursun, içinde yaşadıkları kurumsal çevre tarafından derinlemesine şekillendirilen sosyal varlıklar olarak görmüştür (Lewis ve Runde, 2007, s. 174). Bu bakımdan Lachmann da tıpkı kurumsal iktisatçıları gibi (Samuels, 1995, s. 572) bireyleri, bağımsız ve kendi kendine yetebilen, belirli tercihlere sahip kişiler olarak görmez. Bireylerin ve kültürün karşılıklı olarak birbirine bağımlı olduğunu düşünür.

Sonuç olarak Lachmann, hem kurumsal iktisada hem de Avusturya iktisat okuluna katkı sunan kurumlar teorisi geliştirmiştir. Fakat nevi şahsına münhasır bir konumdadır. İnsan eylemlerine dolayısıyla faillığe önem vermesi ve çağdaş yorumlayıcı sosyal teoriyle kurmuş olduğu güçlü bağın etkisiyle özgün bir düşünür olmuştur. Düşüncesinin çeşitli kanallardan beslenmesi ona bir derinlik katmıştır.

SONUÇ

1970 sonrası Avusturya iktisat okulunun canlanışında büyük paya sahip olan Lachmann’ın sermaye teorisi, heterojen beklentiler, öznelcilik, belirsizlik ve kurumlar yaklaşımının temelinde yatan planlara dayalı insan eyleminin soruşturulması, bu çalışmanın ana güzergâhını oluşturmaktadır. Bu soruşturmada dikkat çeken ilk nokta, Lachmann’ın insanların geleceğe dair farklılaşan beklentilerinin öznelciliğin ortaya çıkmasına neden olduğunu düşünmesidir. Farklılaşan beklentiler belirsiz bir dünya üretmiştir. Belirsizliğin bulunduğu bir dünyada, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden farklı olduğu gerçeği de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Lachmann (1950), kariyerinin çeşitli aşamalarında, iktisadın bir sosyal bilim olduğuna dikkat çekmiştir. İkinci nokta, temel belirsizliklerin olduğu bir dünyada farklı beklentilerin

varlığına odaklanarak formalizm ve bireylerin yaptığı seçimlerle ilgili konulara da değinmiş olmasıdır. Ayrıca sosyal bilimler ile doğa bilimleri arasındaki farkın, ilgili materyalin doğasına dayandığını da iddia etmiştir (Torr, 2019, s. 78). Sosyal bilimcinin sosyal olguları yalnızca tanımlamakla kalmayıp onları zihinsel eylemlere indirgeyerek açıkladığı sonucuna varmıştır. Planlar zihinsel eylemleri yönetmekteyse bunların ölçümü çok zordur. Zaten gerçek dünyada çok az şey plana göre gider. Planlara dayalı insan eylemleri özgürce gerçekleştiği için bunların öngörüsü de olamaz. Doğa bilimlerinde ise olgulardan ötürü 'maddi' ölçümler bulunmaktadır. Ön görüler gerçekleştirilmeye çalışılır.

Bu bağlamda hem Misesçi Rothbard'ın hem de Darwinci Hodgson'ın Lachmann'ın düşüncesine itirazları, Lachmann'ın düşüncesinin ne kadar kendine has olduğunu göstermektedir. Bu da soruşturmanın vardığı üçüncü noktadır. Rothbard, Lachmann'ı kurumsal iktisacı olarak değerlendirip Avusturya iktisat okuluna dâhil etmezken Hodgson, onu, Darwinizmin bilimsel nedenselliğinin dışında görmektedir. Ancak her iki eleştiri de Lachmann'ın düşüncelerine nüfuz edecek denli güçlü değildir. Çünkü Lachmann'ın düşüncesi, Hayek, Mises, Shackle, Keynes, Weber ve Schütz gibi çeşitli kanallardan beslenen bir özgünlüğe sahiptir. Lachmann, bu kadar geniş bir yelpazedeki düşünürleri, belirsiz bir dünyada gerçekleşen farklı planlara dayanan insan eylemini anlamaya çalışırken bir araya getirmiştir. Farklı beklentilerden radikal öznelciliğe ve buradan da sosyal bilimler ile doğa bilimleri arasındaki köklü farka varmıştır. Bu bakımdan plan temelli insan eylemi sadece Avusturya iktisat okulu ve kurumsal iktisat ile ilgilenenlere değil, bütün sosyal bilimler için ihmal edilmemesi gereken entelektüel bir miras bırakmıştır.

Çalışmanın ulaştığı dördüncü nokta ise biraz spekülatiftir. Çünkü Lachmann'ın kurumlar teorisinin, Avusturya iktisat okulu ile orijinal kurumsal iktisat arasında köprü vazifesi gördüğüne ilişkindir. Lachmann'ın kurumları tanımlama biçimi, Veblen'in kurum tanımını andırır. Lachmann'ın planlara dayalı insan eyleminin kurumlara doğru açılması ve Veblen'in düşünce ve yaşam alışkanlıklarının kurumlara dönüşümünü vurgulaması, ikiliyi yakınlaştırmaktadır. Kurumlar, ilk yaklaşımda düşünce şemaları, ikincisinde düşünce alışkanlıkları şeklinde içeriklendirilmiştir. Ayrıca iki düşünür arasında politik farklılık olmasına rağmen neoklasizm dışında kurumsal bir düşünce arayışında bulunmaları, metodolojik olarak ikiliyi aynı kulvara dahil edebilir. Veblen'in neoklasizm eleştirilerinin Lachmann başta olmak üzere neoklasizmin dışında bir düşünce arayışı olanlara fırsatlar sunduğu söylenebilir.

YAZAR BEYANI

Araştırmacı makaledeki tüm katkının kendine ait olduğunu bildirmiştir. Araştırmacı herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Addleson, M. (1986). “Radical subjectivism” and the language of Austrian economics. Kirzner, I. M. (Ed.), *Subjectivism, Intelligibility and Economic Understanding* (s. 1-14) içinde. Hampshire: The Macmillan Press.
- Agassi, J. (1975). Institutional individualism. *The British Journal of Sociology*, 26(2), 144-155.
- Boehm, S., I. M. Kirzner, R. Koppl, D. Lavoie, P. Lewin, C. Torr, & L. S. Moss (2000). Professor Ludwig M. Lachmann (1906-1990)-scholar, teacher, and Austrian school critic of late classical formalism in economics. *The American Journal of Economics and Sociology*, 59(3), 367-417.
- Boettke, P. (1989). Evolution and economics-Austrians as institutionalist. *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 6, 73-89.
- Boettke, P., Coyne, C. J., & Newman, P. (2016). The history of a tradition-Austrian economics from 1871 to 2016. *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 34a, 199-243.
- Boettke, P., & Piano, E. E. (2019). Capital, calculation, and coordination. *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 37b, 9-24.
- Cowen, R. ve Rizzo, M. J. (1996). The genetic-causal tradition and modern economic theory. *KYKLOS*, 49(3), 273-317.
- Dequech, D. (2017). Some institutions (social norms and conventions) of contemporary mainstream economics, macroeconomics and financial economics. *Cambridge Journal of Economics*, 41, 1627-1652
- Foss, N. J. ve Garzarelli, G. (2007). Institutions as knowledge capital-Ludwig M. Lachmann’s interpretative institutionalism. *Cambridge Journal of Economics*, 31(5), 789-804.
- Gruchy, A. G. (1969). Neoinstitutionalism and the economics of dissent. *Journal of Economic Issues*, 3(1), 3-17.
- Hodgson, G. M. (2002). Darwinism in economics-from analogy to ontology. *Journal of Evolutionary Economics*, 12, 259-281.
- Horwitz, S. (2019). Ludwig Lachmann as a theorist of entrepreneurship. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, 57(70), 19-40.
- Kirzner, I. M. (1973). *Competition and entrepreneurship*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Koppl, R. (2006). Austrian economics at the cutting edge. *The Review of Austrian Economics*, 19, 231-241.
- Lachmann, L. M. (1943). The role of expectations in economics as a social science. *Economica*, 10(37), 12-23.
- Lachmann, L. M. (1944). Finance capitalism? *Economica*, 11(42), 64-73.
- Lachmann, L. M. (1950). Economics as a social science. *The Quarterly Journal of the Economic Society of South Africa*, 18(3), 231-241.

- Lachmann, L. M. (1951). The science of human action. *Economica*, 18(72), 412-427.
- Lachmann, L. M. (1971). *The legacy of Max Weber-three essays*. Berkeley: The Glendessary Press.
- Lachmann, L. M. (1976a). On Austrian capital theory. Dolan, E. G. (Ed.), *The foundations of modern Austrian economics* (s. 145-151) içinde. Kansas City: Sheed & Ward, Inc.
- Lachmann, L. M. (1976b). From Mises to Shackle-an essay on Austrian economics and the kaleidic society. *Journal of Economic Literature*, 14(1), 54-62.
- Lachmann, L. M. (1978). Carl Menger and the incomplete revolution of subjectivism. *Atlantic Economic Journal*, 6, 57-59.
- Lachmann, L. M. ([1983] 2005). John Maynard Keynes-a view from an Austrian window, D. Lavoie (Ed.), *Expectations and the meaning of institutions-essays in economics by Ludwig Lachmann* (s. 179-191) içinde. London: Routledge.
- Lachmann, L. M. (1990). Austrian economics-a hermeneutic approach. D. Lavoie (Ed.), *Economics and hermeneutics* (s. 132-144) içinde. London: Routledge.
- Lewin, P. (1997). Capital in disequilibrium-a reexamination of the capital theory of Ludwig M. Lachmann. *History of Political Economy*, 29(3), 523-548.
- Lewin, P. (2014). Hayek and Lachmann. R. W. Garrison ve N. Barry (Ed.), *Elgar companion to Hayekian economics* (s. 165-194) içinde. Cheltenham: Edward Elgar.
- Lewin, P. (2019). Ludwig Lachmann and the Austrians. *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 37b, 55-67.
- Lewis, P. ve Runde, J. (2007). Subjectivism, social structure and the possibility of socio-economic order-the case of Ludwig Lachmann. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 62, 167-186.
- McCloskey, D. N. (2019). Lachmann practiced humanomics, beyond the dogma of behaviorism. *The Review of Austrian Economics*, 32, 47-61.
- Mittermaier, K. H. M. (1992). Ludwig Lachmann (1906-1990)-a biographical sketch. *The South African Journal of Economics*, 60(1), 4-12.
- North, D. C. (1978). Structure and performance-the task of economic history. *Journal of Economic Literature*, 16(3), 963-978.
- North, D. C. (1986). The new institutional economics. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 142(1), 230-237.
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Özveren, Y. E. (1998). An institutionalist alternative to neoclassical economics? *Review*, 21(4), 469-530.
- Perlman, M. (1986). Subjectivism and American institutionalism. Kirzner, I. M. (Ed.), *Subjectivism, intelligibility and economic understanding* (s. 268-280) içinde. Hampshire: The Macmillan Press.

- Rothbard, M. N. (1995). The present state of Austrian economics. *Journal des Economistes et des Etudes Humaines*, 6(1), 43-89.
- Rutherford, M. (2001). Institutional economics-then and now. *Journal of Economic Perspectives*, 15(3), 173-194.
- Salerno, J. T. (1992). Mises and Hayek dehomogenized. *The Review of Austrian Economics*, 6(2), 113-146.
- Salerno, J. T. (2010). Menger's causal-realist analysis in modern economics. *The Review of Austrian Economics*, 23, 1-16.
- Samuels, W. J. (1989). Austrian and institutional economics-some common elements. *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 6, 53-71.
- Samuels, W. J. (1990). The self-referentiability of Thorstein Veblen's theory of the preconceptions of economic science. *Journal of Economic Issues*. 24(3), 695-718.
- Samuels, W. J. (1995). The present state of institutional economics. *Cambridge Journal of Economics*, 19(4), 569-590.
- Stoor, V. H. (2019). Ludwig Lachmann's peculiar status within Austrian economics. *The Review of Austrian Economics*, 32, 63-75.
- Torr, C. (2019). Lachmann, Keynes, and subjectivism. *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 37b, 69-81.
- Vanberg, V. J. (2022). Carl Menger, F. A. Hayek and the evolutionary strand in Austrian economics. *The Review of Austrian Economics*. 35, 481-515.
- Vaughn, K. I. (1990). The Mengerian roots of the Austrian revival. B. J. Caldwell, (Ed.), *Carl Menger and his legacy in economics* (s. 379-407) içinde. Durham: Duke University Press.
- Vaughn, K. I. (1992). The problem of order in Austrian economics-Kirzner vs. Lachmann. *Review of Political Economy*. 4(3), 251-274.
- Vaughn, K. I. (1994). *Austrian economics in America-the migration of a tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Veblen, T. ([1919] 1961). *The place of science in modern civilisation and other essays*. New York: Russell and Russell.
- Zijp, R. V. (1995). Lachmann and the wilderness-on Lachmann's radical subjectivism. *The European Journal of the History of Economic Thought*, 2(2), 412-433.